

YÛSUF NÂBÎ *

Edith Gülçin AMBROS **

Çev. Reyhan KELEŞ ***

ÖZET

Yûsuf Nâbî (1052/1642-1124/1712) dîvân edebiyatının önemli şairlerinden biridir. Asıl adı Yûsuf olmakla birlikte daha çok Nâbî mahlasıyla tanındı.

- * Bu yazı Edith Gülçin Ambros tarafından *El²* (İng.)'de yazılan, "Nâbî, Yûsuf" maddesinin (VII, 839-840) çevirisidir. Metne ilâve edilen bazı ifadeler köşeli parantez içerisinde gösterilmiştir. Yazarın bizzat kendisinden ve Brill'den izin alınmıştır. Özellikle düzeltme ve kontrolde emeği geçen Sayın Doç. Dr. Edith Gülçin Ambros Hanım'a ve Prof. Dr. Süleyman Tülücü Bey'e teşekkür ederim.
- ** Edith Gülçin Ambros, Viyana Üniversitesi, *Institut für Orientalistik/Şarkiyat Araştırmaları Enstitüsü Öğretim Üyesi*. E. Ambros İstanbul'da doğdu. Babasının işi nedeniyle Türkiye'de doğduğundan E. Ambros'a ikinci bir isim olarak Gülçin adı verildi. İlkokul ve Liseyi İstanbul'da okudu. Daha sonra Viyana Üniversitesi'nde Türkoloji ve Arap Dili Bölümlerinde öğrenim gördü. 1975 yılında Arap Dili Bölümü'nden doktora derecesi aldı ve *Sieben Kapitel des Šarh Kitāb Sibawaihi von ar-Rummānī in Edition und Übersetzung* (Wien 1979) konulu tezini yayınladı. Daha sonra asıl ilgi alanı olan Türkoloji'ye yöneldi ve Osmanlı Edebiyatı üzerinde yoğunlaştı. 1997 yılında Viyana Üniversitesi'nden Türkoloji alanında doçentlik derecesi aldı. E. Ambros'un en ünlü eseri 16. yüzyıl Osmanlı Şairi Me'âlî hakkında yazdığı *Candid Penstrokes: The Lyrics of Me'âlî, an Ottoman Poet of the 16th Century* (Klaus Schwarz Verlag, Berlin 1982), adlı kitabıdır. Bu alanda pek çok akademik çalışması bulunan E. Ambros'un makalelerinden bazıları şunlardır: "Nazîre, the Will-o'- the Wisp of Ottoman Divan Poetry", *WZKM*, 79. Band, Wien 1989, s. 57-83; "The Letâ'if of Faqîrî, Ottoman Poet of the 16th Century", *WZKM*, 80. Band, Wien 1990, s. 59-78; "Osmanlı Gazelinin Uzunluğunda Görülen Gelişmeler: 16. Yüzyılda Durum", *Journal of Turkish Studies/Türklük Bilgisi Araştırmaları*, Abdülbaki Gölpınarlı Hâtıra Sayısı II, vol. II/20, Harvard University, 1995, s. 1-8; "Ottoman Modulations: *ğazel-i musamma', murabba', şarki*", *WZKM*, 87. Band, Wien 1997, s. 19-29; "Variatio Delectat: An Ottoman Collection of Medicinal and Dyeing Recipes" [=Değişim Zevki: Bir Osmanlı İyileştirme ve Boyama Tarifesi Derlemesi], *Journal of Turkish Studies/Türklük Bilgisi Araştırmaları*, Hasibe Mazioğlu Armağanı I, vol. I/21, Harvard University, 1997, s. 1-18; "The Image in the 16th Century of Representatives of Science and Technology: Cameos of the Ottoman Poet Faqîrî", *Essays on Ottoman Civilization (Proceedings of the XIIth Congress of the CIÉPO, Praha 1996)=Archív Orientální, Supplementa VIII*, Praha 1998, s. 17-28; "Apollinaire'e 'Öncülük' Eden 16. yy. Şairi Meâlî: Ağaç Şeklinde Bir Osmanlı Figür-Şiiri", *Journal of Turkish Studies/Türklük Bilgisi Araştırmaları*, Ağâh Sırrı Levend Hâtıra Sayısı I, vol. I/24, Harvard University, 2000, s. 57-64; "Viyana'nın Muhibbî Divanına Ufak Bir Ek ile İmalı Övgü Sanatına İlginç Bir Örnek", *Journal of Turkish Studies/Türklük Bilgisi Araştırmaları*, Essays in Honour of Barbara Flemming I, vol. 26/I, Harvard University, 2002, s. 1-20; "O Asinine, Vile Cur of a Fool Called Zatil: An Attempt to Show that Unabashed Language is Part and Parcel of an Ottoman 'Idiom

Urfa'da doğdu ve ilk eğitimini bu şehirde gördü. 1076/1666 yılında İstanbul'a gitti ve farklı zaman ve mekânlarda altı manzum, dört mensur eser yayınladı. Bunlardan en meşhuru Türkçe Dîvan, Hayriyye ve Hayr-âbâd'tır.

Bu makale Edith Gülçin Ambros'un The Encyclopaedia of Islam'daki "Nâbî, Yûsuf" maddesinin çevirisini içermektedir.

Anahtar Kelimeler: Nâbî, The Encyclopaedia of Islam, Türk İslâm Edebiyatı.

ABSTRACT

Yûsuf Nâbî

Yûsuf Nâbî (1052/1642-1124/1712) is one of the important poets of the dîwân literature. Although his real name is Yûsuf, he became known with the pseudonym of Nâbî. He was born in Urfa and had his the first education in this city. He went to Istanbul in 1076/1666 and published six verse, and four prose four prose works in different times and places. The most famous of these are Turkish Dîwân, Khayriyye and Khayr-âbâd.

This article contains the translation of article "Nâbî, Yûsuf" by Edith Gülçin Ambros in The Encyclopaedia of Islam.

Key Words: Nâbî, The Encyclopaedia of Islam, The Turkish Islamic Literature.

Yûsuf Nâbî, XI./XVII. yüzyılın ikinci yarısı ve XII./XVIII. yüzyılın başlarında yaşayan önemli, çok ünlü bir Osmanlı şairidir.

Urfa (Ruhâ, dolayısıyla Ruhâ'î)'lidir; aile üyeleri hakkında bkz. M. Dirîöz, "Nâbî'nin Ailesine Dâir Yeni Bilgiler" (*Türk Kültürü*, XIV/167 (1976), s.

of Satire" [=Ey Har, Hor u Müptezel Köpek Zâtî: Kaba Dilli Osmanlı Hiciv Tabirlerinin Bir Kısmı ve Parçası Oluşunu Gösterme Teşebbüsü], *Journal of Turkish Studies/Türk- lük Bilgisi Araştırmaları*, Günay Kut Armağanı I, vol. I/27, Harvard University, 2003, s. 109-117; "The 'Language of Flowers' and Ottoman Don Juans (zenpâres)", *WZKM*, 95. Band, Wien 2005, s. 19-43 [Edith Gülçin Ambros, "Çiçek Dili (Lisân-ı Ezhâr) ve Osmanlı Zenpâreleri", çev. Özer Şenödeyici, *Turkish Studies*, vol. 2/4 (Fall 2007), s. 106-122]; "Linguistic Duality and Humour as a Stylistic Marker in Ottoman Lyric Poetry of the 16th Century", *WZKM*, 100. Band, Wien 2010, s. 37-56.

*** Arş. Gör., Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Türk İslâm Edebiyatı Anabilim Dalı.

668-673). Eserlerindeki ifadelerden, 1052/1642-3'te doğduğunu ve yirmili yaşlarının başında yani Sultan IV. Mehmed (1058-99/1648-87)'in saltanatı döneminde İstanbul'a gittiğini¹ biliyoruz. İstanbul'da, kendisini *dîvân* kâtibi tayin eden [Vezir] Musahib Mustafa Paşa'nın (bkz. *Sicill-i Osmânî*, IV, 403-404) himayesine girdi. 1089/1678-9'da hacca gitti ve döndüğünde Musahib Mustafa Paşa onu kendisine kâhya (*kethüdâ*) tayin etti. Paşa'nın 1097/1686'da ölümünün ardından Nâbî, yaklaşık 25 yıl kalacağı Halep'e yerleşti. 1122/1710 yılında maiyetinde bulunduğu Halep Valisi Baltacı Mehmed Paşa [bu maddeye bkz.] ikinci kez sadrazamlığa atandığında, Paşa'yla birlikte İstanbul'a döndü. Burada Nâbî önce darphane şefliğine (*darphane emîni*), sonra Anadolu muhasebeciliği şefliğine (*Anadolu muhasebecisi*²), ve son olarak *sipahî* ve *silâhdâr*lar (*süvârî mukâbelecisi*) dışında *kapıkulu* süvarilerinin maaş ve ayrıntılarının kayıt dairesi şefliğine atandı. 3 Rebiulevvel 1124/10 Nisan 1712'de öldü ve Üsküdar'daki Karacaahmet mezarlığına defnedildi.

Nâbî, eserlerinde konu ve üslûp hususunda son derece çeşitlilik gösterir. Hem şiir hem de nesir türlerinde eserler üretmiştir. Bazı eserleri oldukça kolay anlaşılır Türkçe ile yazıldığı halde, bazıları ağır şekilde Fars tesirinde bir tarzla yazılmıştır. Şiirlerinin en azından bir kısmı nispeten sade bir dille yazılmışken, Nâbî'nin nesrinin genellikle süslü olduğu söylenilebilir. Osmanlı şiir dünyasında ona özel bir konum sağlayan, felsefî, ahlâkî anlatım biçimi ve öğretici tarzı olmuştur. Nâbî'nin bu eğilimi, atasözlerini dâhil etmekteki (*irsali mesel*) ustalığı ile uygun bir şekilde güçlenmiştir. Nâbî uzun bir süre son derece ünlüydü ve kendisine "Şairlerin Hükümdarı"³ unvanı verilmişti. Onun muakkipleri arasında Sâmî (ö. 1146/1733-4), Râşid (ö. 1147/1734-5), Seyyid Vehbî (ö. 1149/1736-7) ve Koca Râgıb Paşa (ö. 1176/1763)'yı buluruz.

1 Abdülkadir Karahan, Nâbî'nin İstanbul'a gidiş tarihini 1076/1666 olarak vermiştir. Bu hususta bkz. Karahan, Abdülkadir, "Nâbî", *DİA*, XXXII, 258 (Çevirenin Notu).

2 Bu kişiler Anadolu'da padişah ve vezirlere ait bulunan vakıf hesaplarını tetkik ederlerdi. Tımar tezkerelerinin araştırılması, Anadolu kalelerine ait masraflar, kale muhafızlarının maaş ve beratlarına ait kayıtlar bu kişilerin kaleminde tutulurdu. Kalemin müdürüne ise Anadolu muhasebecisi denirdi. Bu tabir A. Karahan ve A. Fuat Bilkan'da "başmukabelecilik" olarak geçmektedir. İlgili yer için bkz. Karahan, s. 259; Bilkan, A. Fuat, *Nâbî; Hayatı, Sanatı, Eserleri*, Akçağ Yay., 2. baskı, Ankara 2007, s. 11; krş. Babinger, Franz, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, çev. Coşkun Üçok, Kültür Bakanlığı Yay., 2. baskı, Ankara 1992 (Çevirenin Notu).

3 Şeyhü's-Şuâra, bkz. Karahan, s. 259 (Çevirenin Notu).

Nâbî'nin manzum eserleri şunlardır: (1) Özellikle sayıca ve önemce ağır basan *gazelleriyle* meşhur, kapsamlı Türkçe *Dîvânı*. Ancak bu gazellerin güçlü noktası lirizm değildir; bunlar nispeten sade bir dille ve kısa ve özlü bir tarzla karakterize edilmiştir. *Gazeller* alfabetik olarak sıralanmış olup her yeni harf bir *rubâ'î* ile başlamaktadır. Nâbî'nin *Dîvânı*'nı iki kez basılmıştır: Bulak 1257 ve İstanbul 1292. (2) Onun yaklaşık 50 şiirini (*gazel* ve *tahmis*) içeren Farsça *Dîvânçesi*⁴. (3) *Hayriyye*, Nâbî'nin en ünlü eseridir. Bu *mesnevî*yi oğlu Ebü'l-Hayr için 1113/1701-2'de Halep'te yazmıştır. Yaşam için bir rehber olma amacını taşıyan eser, babasından oğluna bir nasihat kitabıdır (*nasîhat-nâme*). Özlü bir tarzda yazılmıştır ve Nâbî'nin yaşamının tüm yönlerine ilişkin eğitici düşüncelerini içerir. Bu, onun ahlâkî ve felsefî söz söyleme tercihinin en çok göze çarptığı çalışmasıdır. *Hayriyye* büyük ilgi ve etki yaratmıştır; örneğin Erzurumlu İbrahim Hakkı (ö. 1194/1780) *Ma'rifet-nâme*'sinde (bkz. İskender Pala, "Erzurumlu İbrahim Hakkı'da Nâbî Tesiri", *Osmanlı Araştırmaları/The Journal of Ottoman Studies*, X [1990], s. 195-209) eserin kaynağından söz etmeden bir dizi beytini alıntılanmıştır. *Hayriyye* hem *Dîvânla* birlikte hem de ayrı olarak basılmıştır. (örneğin *Hayriyye-i Nâbî*, İstanbul 1307). Aynı zamanda bkz. *Conseils de Nâbî Efendi à son fils Abou'l-Khair, publiés en turc avec la traduction française et des notes par M. Pavet de Courteille, Paris 1857* ve *Şair Nâbî, Hayriye* (haz. İskender Pala), İstanbul 1989. (4) *Sûr-nâme* (tam adı: *Vekâyi-i Hitân-ı Şehzâdegân-i Hazret-i Sultân Mehmed Gâzî*): Yaklaşık 600 beyitten oluşan bu *mesnevî* 1086/1675'te Edirne'de Sultan IV. Mehmed'in oğullarının sünneti nedeniyle yapılan şenliklerin bir tasviridir. Dili açık ve sadedir, tarihî ve sosyal yönden oldukça önemlidir. Eser, Latin harfleriyle basılmıştır, bkz. Agâh Sırrı Levend, *Nâbî'nin Sûrnâmesi*, İstanbul 1944. (Bilinen tek yazma nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ndedir, *Ty*, nr. 1774, *Mecmua*, 406-458a'nın kenarlarında.) (5) *Hayr-âbâd* Nâbî'nin son *mesnevî*sidir (1117/1705-6'da yazılmıştır) ve [ancak] onun en başarılı eserlerinden biri olarak kabul edilmez. Eser, Arapça ve Farsça kelimelerle dolu bir dilde aşk ve macera hikâyesidir. (6) *Tercüme-i Hadîs-i Erba'în*: Bu, *Câmî*'nin [bu maddeye bkz.] *Hadîs-i Erba'în*'inin Türkçe çevirileri içerisinde en iyilerinden biri olarak kabul edilir. Nispeten sade bir Türkçe ile bent şeklinde [yazılmıştır] ve çeviri kelimesi kelimesine yapılmış

4 "Eserin matbu metni, Bulak ve İstanbul'da basılan Türkçe *Dîvân*'ın içerisinde mevcuttur. Nâbî, Mevlânâ, Hâfız, Mollâ Câmî, I. Sultan Selim, Feyzî-i Hindî, Şifâî, Urfî, Sâib, Kelîm, Nazîrî, Şevket, Meylî, Garibî ve Tâlib gibi çoğu İran şairi olan ünlü şairlerin şiirlerine tahmis yazmıştır." Konu ile ilgili olarak bkz. Bilkan, *a.g.e.*, s. 30 (Çevirenin Notu).

olmayıp oldukça serbest [bir dilde kaleme alınmış]tır. Bu çalışma ilk kez *Millî Tetebbu'lar Mecmû'asında* (c. II, sy. 4 (1331), s. 155 vd.) basılmıştır.

Nâbî'nin mensur eserleri şunlardır: (7) *Feth-nâme-yi Kamanîçe* veya *Târîh-i Vekâyi'-i Kamanîçe* veya kısaca *Târîh-i Kamanîçe*. Bu, Lehistan'da Kamanîçe kale şehrinin 1083/1672'de fethine dâir bir eserdir. (Kamenets Podolskiy; bkz. Kamanîča). Gençliğinde Musahib Mustafa Paşa'nın emri üzerine yazdığı bu *feth-nâme*ye Nâbî bazı beyitler dâhil etmiştir. Eser, 1281'de İstanbul'da *Târîh-i Kamanîçe* başlığı altında basılmıştır. (8) *Tuhfetü'l-Harameyn* Nâbî'nin hac seyahatinden birkaç yıl sonra yani 1093/1682'de yazdığı hac yolculuğunu anlatır. Oldukça ağır bir üslûpla yazılmış düzyazı metne kendisi ve başkaları tarafından yazılmış beyitler serpiştirilmiştir. İki kez basılmıştır: *Tuhfetü'l-Harameyn*, baskı yeri yok [İstanbul] 1265 ve *Tuhfe*, İstanbul 1288. (9) *Zeyl-i Siyer-i Veysî*: Nâbî'nin bu eseri *Siyer-i Veysî*'nin (ö. 1037/1628) devamıdır; eser 1248'de Bulak'ta basılmıştır. Onun buradaki üslûbu süslüdür. Nâbî yaklaşık yirmi yıllık bir aradan sonra ikinci bir *Zeyl* yazmıştır: *Zeyl-i Zeylû'n-Nâbî*. Bu iki *Zeyl* bazı yazmalarda bir arada, bazılarında ayrı ayrı yer alır. (10) *Münşe'ât*: Bu resmî ve özel mektupların bir derlemesidir ve bu yönüyle oldukça önemlidir.

Bibliyografya (yukarıda alıntı yapılan başlıklara ek olarak): Âsım, *Zeyl-i Zübdetü'l-Eş'âr*, Safâyî, *Tezkire*; Sâlim, *Tezkire*; Belîğ, *Nuhbetü'l-Âsâr li-Zeyl-i Zübdetü'l-Eş'âr*, *Sicill-i Osmânî*, IV, 530-531; *Osmanlı Müellifleri*, II, 448-450; Hammer-Purgstall, *GOD*, IV, 49-70; Gibb, *HOP*, III, 325-348; F. Babinger, *GOW* [Türkçe'ye çev. Coşkun Üçok, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1992.] s. 237-239; A. Karahan, "Nâbî", *İA* (Nâbî'nin eserlerinin yazmaları hakkında bilgi için ayrıca bkz., aynı zamanda F. Babinger, *GOW*, s. 238-239 ve a.mlf., "Nâbî", *El'*; *Târîh-i Kamanîçe*'nin matbu nüshası için bkz. *JA*, I [1868], 471 vd.); a.mlf., "Nâbî'nin El Yazısı, İmzası, Mührü ve Sûrnâme'sine Dâir", *İÜFTDED*, II (1948), 133-140; a.mlf., *Nâbî, Hayatı, Sanatı, Şiirleri*, İstanbul 1953; a.mlf., *İslâm Türk Edebiyatında Kırk Hadîs Toplama, Tercüme ve Şerhleri*, İstanbul 1954, s. 230-232; a.mlf., *Nâbî*, Ankara 1987 [a.mlf., "Nâbî", *DİA*, XXXII, 258-260]; M. Kaplan, "Nâbî ve 'Orta İnsan' Tipi", *İÜFTDED*, XI (1961), 25-44; M. Mengi, "Çağının İnsanı Olarak Nâbî", *Ömer Asım Aksoy Armağanı*, Ankara 1978, s. 177-184 [a.mlf. *Divan Şiiri Yazıları*, Akçağ Yay, Ankara 2000, s. 176-186]; a.mlf., *Dîvân Şiirinde Hikemî Tarzın Büyük Temsilcisi Nâbî*, Ankara 1987; T. Kortantamer, "Nâbî'nin Osmanlı İmpa-

ratorluğunu Eleştirisi", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, II (1984), s. 83-116 [a.mlf., *Eski Türk Edebiyatı: Makaleler I*, Akçağ Yay., Ankara 1993, s. 151-192]. Yayınlanmamış Tezler: H. Gökbarlas, *Nâbî Dîvânında İctimâî ve Mahallî Hayatı Gösteren Parçalar ile Darb-ı Mesel Mahiyetindeki Vecîz Sözler*, İstanbul 1945, *Türkiyat Ens.*, tez, nr. 169; A. Küntür, *Nâbî ve Sûrnâmesi'nin Edebî-İctimâî Bakımdan Tetkiki*, İstanbul 1945, *Türkiyat Ens.*, tez, nr. 196; R. Karaca, *Hayrîye ve Luffiye*, İstanbul 1945, *Türkiyat Ens.*, tez, nr. 186; H. Bakırcı, *Nâbî, Na't, Medhiye ve Kasidelerinin Transkripsiyonu*, Ankara 1950-1951; İ. Yılmaz Damacı, *Hayriyye-i Nâbî*, İstanbul 1956, *Türkiyat Ens.*, tez, nr. 487; M. Ali Çubukçu, *Nâbî'nin Türkçe Dîvânında Fikir Unsurları*, Ankara 1966.

Kısaltmalar

- CIÉPO: *Comité International d'Études Pré-Ottomanes et Ottomanes*
 DİA: *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, I-, İstanbul 1988-.
 EI¹: *Encyclopédie de l'Islam*, I-V, Leyde 1913-1938.
 EI² (İng.): *The Encyclopaedia of Islam*, I-XIII, New Edition, Leiden 1954-2005.
 GOD: *Geschichte der Osmanischen Dichtkunst bis auf Unsere Zeit*.
 GOW: *Die Geschichtsschreiber der Osmanen und ihre Werke*.
 HOP: *A History of Ottoman Poetry*, I-VI, London 1900-1909.
 İA: *İslâm Ansiklopedisi*, I-XIII, İstanbul 1940-1988.
 İÜFTDED: *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, İstanbul 1946-.
 JA: *Journal Asiatique*, Paris 1822-.
 WZKM: *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes*, Wien 1887.